

Посімбайло Олена Василівна,
магістрантка Інституту права
імені князя Володимира Великого,
Міжрегіональна Академія управління персоналом,
м. Київ

УДК 343.293

Застосування амністії як підстава для звільнення від покарання

Історія розвитку кримінального законодавства знає чимало випадків та підстав, коли незважаючи на факт вчинення злочину, держава прощала особі вчинене й відмовлялася притягувати її до кримінальної відповідальності. Одним з таких проявів «прощення», яке й сьогодні передбачене у чинному кримінальному законодавстві, є інститут амністії.

Одним з принципів, закріплених в Кримінальному кодексі, названий принцип гуманізму, що означає, що боротьба зі злочинністю кримінально-правовими засобами націлена не на репресивне придушення цього явища, а на захист інтересів усіх членів суспільства, в тому числі й осіб, які вчинили злочин. Приватним вираженням принципу гуманізму виступають акти про амністію, що видаються Верховною Радою України та містять підстави для звільнення від кримінальної відповідальності й покарання або пом'якшення покарання. Тому ця тема актуальна і сучасна й на сьогодні.

Кримінально-правові проблеми, які стосуються реалізації інституту амністії та помилування, були предметом дослідження А.А. Музики, С.М. Школи, Е.В. Скутіної, О.В. Левашової, А.Н. Осяк, О.В. Чепелюк та багатьох інших вчених [1]. Разом з тим, незважаючи на значну увагу до вказаної проблематики, значна частина питань і надалі залишається дискусійною. Це об'єктивно вимагає продовження відповідних досліджень.

Відповідно до Закону України «Про застосування амністії в Україні» амністія – це повне або часткове звільнення від кримінальної відповідальності та покарання певної категорії осіб, які засуджені за вчинення злочину або кримінальні справи стосовно яких перебувають у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду, але не розглянуті останніми, або ж розглянуті, але вирок стосовно цих осіб не набрали законної сили. Оголошується амністія законом про амністію, який приймається відповідно до положень Конституції України, Кримінального кодексу України, Закону України «Про застосування амністії в Україні».

Виконання Закону України «Про амністію» покладено виключно на суди. До 2001 року ці повноваження було покладено на органи слідства та суди. Однак, після прийняття Закону України «Про амністію» від 05.07.2001 р. ці повноваження перейшли до судів (ст. 11).

Питання про застосування амністії вирішується на будь-яких стадіях судового процесу: на стадії попереднього розгляду справи, судового розгляду, при розгляді справи в апеляційній і касаційній інстанціях, під час виконання вироку, ухвали та постанови суду. Амністія застосовується й на стадіях досудового слідства: кримінальні справи щодо підозрюваних, обвинувачених, які перебувають у провадженні органів дізнання, попереднього слідства.

Питання щодо застосування амністії як підстави для звільнення від кримінального покарання в науці кримінального права майже не виникали, однак як підстави для звільнення від кримінальної відповідальності існують і до сьогодні. Так, одні вчені вважають, що існування амністії як виду звільнення від кримінальної відповідальності не є необхідним і соціально обумовленим [2], інші – це заперечують [3; 4]. Позиція перших обґрунтовується тим, що за своїм змістом амністія є актом «прощення», «пробачення» винного, але не його реабілітацією. Коли особу звільняють від кримінальної відповідальності на підставі закону про амністію, кримінальна справа закривається (ч. 2 ст. 6 Кримінально-процесуального кодексу (далі – КПК) України). При цьому до уваги не беруться фактичне виправлення особи, зниження її суспільної небезпеки. Це автоматично доводить винність особи у вчиненому злочині, а звільнення від кримінальної відповідальності – не реабілітуючою підставою. Звільнення від кримінальної відповідальності на підставі закону про амністію залишає соціальну справедливість не повернутою – особа не отримує негативної оцінки з боку держави, засудження своєї протизаконної злочинної поведінки. Для досягнення позитивного результату амністії

(не вчинення в майбутньому злочинів), на думку вчених, доцільно при застосуванні амністії враховувати індивідуальний характер злочину й особи, яку амністують. Якщо особа може виправитися без застосування кримінального покарання й її суспільну небезпечність буде знижено, тоді застосування амністії є доцільним і справедливим.

Позиція інших авторів зумовлюється тим, що амністія є «багатоаспектним соціальним заходом», яка має на меті не тільки звільнення певної кількості осіб від кримінальної відповідальності, а й демонстрацією держави реалізації принципу гуманізму, економії кримінально-правових заходів протидії злочинності [5, с. 121]. Держава надає ще один шанс особі, яка вчинила злочин, повернутися в суспільство законослухняним громадянином, який переглянув свої антисоціальні погляди та звички. Амністія надає можливість розвантажити установи кримінально-виконавчої системи. Перевантаженість місць виконання покарань впливає на ефективність проведення виховної роботи серед засуджених. Шляхом амністії можна привести умови утримання засуджених у відповідність із загальноприйнятими стандартами. Це, у свою чергу, зменшує кількість витрат на утримання засуджених, на будівництво нових виправно-трудоустанов та асигнувань на їх утримання. Крім того, акт амністії є ще й прямим виявом гуманізму держави відносно осіб, які вчинили злочин.

Так, відповідно до частини 2 Кримінального кодексу України: «Актом про амністію особи, які вчинили злочини, можуть бути звільнені від кримінальної відповідальності. Особи, засуджені за вчинення злочинів, можуть бути звільнені від покарання, або призначене їм покарання може бути скорочено або замінено більш м'яким видом покарання, або такі особи можуть бути звільнені від додаткового виду покарання. З осіб, які відбули покарання, актом про амністію може бути знята судимість» [6].

Зазначимо, що акт амністії не змінює і не відмінює кримінальний закон, в якому переглядається відповідальність за діяння, вчинене амністованою особою. Амністія, відповідно до закону, поширюється на певні категорії осіб (тобто має неперсоніфікований характер), які, на думку законодавця, заслуговують на застосування до них цього акта. Категорії цих осіб і умови їх звільнення визначаються в кожному акті про амністію окремо [7].

Згідно зі ст. 92 Конституції України, Закону України «Про застосування амністії в Україні» амністія оголошується спеціальним законом про амністію, який приймається Верховною Радою України в кожному конкретному випадку. Дія закону про амністію поширюється на злочини, вчинені до дня набрання ним чинності, тобто не тільки на засуджених, а й на осіб, які вчинили суспільно небезпечні дії, що не були предметом судового розгляду [8]. Наприклад, якщо людина незаконно

зберігала вибухові речовини (ч. 1 ст. 263 КК), а на осіб, які скоїли цей злочин, з певної дати було оголошено амністію, то продовження збереження цих речовин означає, що амністія на цей злочин не поширюється. Тому акт амністії може полягати у звільненні від покарання (основного й додаткового), скороченні строку покарання, звільненні від додаткового покарання. Як правило, акт амністії видається з приводу знаменних дат і розглядається в нерозривному зв'язку з правовою і політичною ситуацією як прояв гуманізму держави. Умови та інші обставини, з урахуванням яких застосовується амністія, в кожному конкретному випадку визначаються самим актом амністії.

Закон розрізняє три види амністії: повну, коли передбачається повне звільнення зазначених у законі осіб від кримінальної відповідальності або від відбуття покарання; часткову – при частковому звільненні зазначених у законі осіб від відбування призначеного судом покарання, й умовну, яка застосовується у виняткових випадках, з метою припинення суспільно небезпечних групових проявів, і поширюється на діяння, вчинені до певної дати після оголошення амністії, за умови обов'язкового виконання до цієї дати вимог, передбачених у законі про амністію.

Амністія не звільняє від обов'язку відшкодувати шкоду, заподіяну злочинцем, покладеного на винну особу вироком або рішенням суду.

Не допускається застосування амністії:

- до осіб, яким смертну кару в порядку помилування замінено на довічне позбавлення волі, й до осіб, які засуджені до довічного позбавлення волі;
- до осіб, які мають дві й більше судимостей за вчинення умисних тяжких або особливо тяжких злочинів;
- до осіб, яких засуджено за особливо небезпечні злочини проти держави, бандитизм, умисне вбивство при обтяжуючих обставинах;
- до осіб, яких засуджено за вчинення умисного тяжкого або особливо тяжкого злочину і які відбули менше половини призначеного вироком суду основного покарання [9].

Питання про застосування амністії щодо осіб, які засуджені судами іноземних держав і відбувають покарання на території України, вирішують відповідні суди України з дотриманням вимог міжнародних договорів України.

Чинне кримінальне законодавство, крім застосування амністії, передбачає ще 28 видів звільнення від кримінальної відповідальності, які нарівні з амністією мають однакову правову природу. Зокрема, це і каяття, і примирення з потерпілим, і взяття особи на поруки, і зміна обстановки тощо.

Як і будь-який інший вид звільнення від кримінальної відповідальності, передбачений у розділі IX КК України, амністія є своєрідним актом прощення особи, яка вчинила злочин, що про-

являється у повній відмові держави від кримінального переслідування і застосуванні до цієї особи заходів кримінально-правового примусу, що входять до різних форм кримінальної відповідальності. Вважаємо, що відмова від застосування амністії до тих осіб, кримінальні справи стосовно яких перебувають у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду, але не розглянуті судом з постановленням обвинувального вироку, буде звужувати правовий статус зазначених осіб. Адже сьогодні законодавство надає їм право на звільнення від кримінальної відповідальності на підставі закону про амністію, в той час як запропоновані зміни виключають його, що суперечить ст. 22 Конституції України.

Крім того, вважаємо, що відмова від можливості застосування амністії до тих осіб, кримінальні справи стосовно яких перебувають у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду, але не розглянуті судом з постановленням обвинувального вироку, може призводити до порушення ст. 24 Конституції України, в якій гарантується рівність громадян перед законом. Адже момент остаточного постановлення обвинувального вироку суду стосовно тих осіб, які в один день вчинили тотожні злочини, в значній мірі буде залежати від оперативності розслідування, яке будуть проводити працівники різних правоохоронних органів, та інших обставин. Отже, реалізація права на застосування амністії буде залежати від зовнішніх чинників, що порушуватиме принцип рівності.

Не можемо погодитися з тим, що застосування амністії до осіб, кримінальні справи стосовно яких перебувають у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду, але не розглянуті судом з постановленням обвинувального вироку, буде порушувати ст. 62 Конституції України. Адже процесуальний порядок закриття кримінальних справ до постановлення обвинувального вироку суду однаковий щодо всіх видів звільнення від кримінальної відповідальності, а не тільки на підставі закону про амністію. На сьогодні таке вирішення цього питання є цілком логічним, оскільки саме в звільненні від державного осуду і полягає сутність інституту звільнення від кримінальної відповідальності згідно з чинним КК України. Крім того, в ст. 62 Конституції України передбачено презумпцію невинуватості як одну з процесуальних гарантій особи у правовій державі. Реалізація цієї презумпції під час застосування звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі закону про амністію забезпечується можливістю особи заперечити щодо застосування такого виду звільнення і вимагати подальшого розслідування кримінальної справи у звичайному порядку.

Помилування і амністія, незважаючи на очевидну подібність, розрізняються між собою. А саме: помилування не носить нормативного характеру, а являє собою акт застосування права у

конкретному випадку, помилування здійснюється щодо певної особи, тоді як амністія поширюється на невизначену кількість осіб, акт про помилування є юридичною підставою для звільнення особи від покарання, тоді як для застосування амністії необхідний акт відповідного органу, на який покладено обов'язок по реалізації амністії, помилування носить разовий характер, тоді як застосування амністії – це досить тривалий період, що вимагає зусиль багатьох правоохоронних органів: слідства, дізнання, суду, прокуратури, органів, що видають виконанням вироку (зазвичай амністія підлягає виконанню протягом шести місяців); реалізуючи амністію, відповідні органи лише в деякій мірі враховують поведінку засудженого, наприклад, вона не застосовується до злісних порушників режиму, тоді як помилування повністю залежить від поведінки засудженого в місцях позбавлення волі [10].

Доля амністії в нашій країні ще порівняно недавно самим безпосереднім чином залежала від ходу і результатів конституційної та кримінально-правової реформ, що проводяться в країні. Основні вихідні принципи амністії закріплені на вищому законодавчому рівні в системі цінностей, іманентно властивих демократичному суспільству і його юридичному втіленню правової держави.

Таким чином, з метою підвищення ефективності реалізації амністії як самостійної підстави для звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання, необхідно підтримати ідею запровадження амністії в режимі випробування. При цьому однією з необхідних умов остаточного звільнення пропонуємо передбачити обов'язок відшкодувати потерпілому шкоду, завдану злочином. Вважаємо, що застосування амністії як підстави для звільнення від кримінальної відповідальності не порушуватиме реалізацію принципу невинуватості як однієї з гарантій здійснення правосуддя у правовій державі.

Список використаних джерел

1. *Ніколаєнко Т.* Амністія та помилування як підстави звільнення від кримінальної відповідальності та покарання // *Кримінальне право.* – 2009. – № 10. – С. 68 – 72.
2. *Сабанин С. Н.* Амнистия и помилование в уголовном законодательстве России // *Государство и право.* – 1995. – № 11. – С. 14 – 16.
3. *Марогулова И. Л.* Амнистия в Российской Федерации // *Право и экономика.* – 2000. – № 7. – С. 66 – 68.
4. *Музыка А. А., Школа С. М.* Амністія і помилування в системі сучасного українського права // *Кримінальне право України.* – 2006. – № 1. – С. 10 – 23.
5. *Михлин А. С.* Проблемы досрочного освобождения от отбывания наказаний. – М., 1982. – 302 с.

6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [укл. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

7. Конституція України: [Текст]: офіц. текст: [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. із змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 р.: станом на 1 січня 2006 р.]. – К.: Мін-во юстиції України, 2006. – 124 с. – ISBN 966 – 7630 – 14 – 5.

8. Кримінальний кодекс України: за ста-

ном на 15 листопада 1997 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 1997. – 168 с.

9. Маляренко В.Т. Амністія та помилування в Україні: навч. посіб. / В.Т. Маляренко, А.А. Музика. – К.: Атіка, 2007. – 700 с.

10. Литвак О.М. Проблеми застосування амністії та здійснення помилування: моногр. / О.М. Литвак, О.В. Чепелюк. – К.: Атіка, 2009. – 160 с.

Посімбайло О.В. Застосування амністії як підстава для звільнення від покарання

У статті розглянуто проблеми застосування інституту амністії в Україні. Обґрунтовано необхідність дотримання прав потерпілих від злочинів при застосуванні амністії, а також закріплення окремих процедурних норм у чинному КПК України.

Ключові слова: амністія, судовий процес, кримінальна відповідальність, злочин, засуджені, помилування.

Посімбайло Е.В. Применение амнистии как основание для освобождения от наказания

В статье рассмотрены проблемы применения института амнистии в Украине. Обоснована необходимость защиты прав потерпевших от преступлений при применении амнистии, а также закрепления отдельных процедурных норм в действующем УПК Украины.

Ключевые слова: амнистия, судебный процесс, уголовная ответственность, преступление, осужденные, помилование.

Posimbaylo O.V. The use of amnesties as a ground exemption from punishment

The issues of amnesty application in Ukraine are regarded. Necessity of victims' rights observation during amnesty application is reasoned and amending the current Criminal Procedure Code of Ukraine with separate procedural norms is grounded.

Keywords: Amnesty, litigation, criminal liability, crime, convicted, pardon.